

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'z-Zeyyât, *et-Teşevvüf ilâ ricâlî't-taşavvuf* (nşr. Ahmed et-Tevfik), Rabat 1404/1984, s. 156, 170; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, I, 268, 502; IV, 369; İbnü'l-Ebbâr, *el-Tekmilâ* (nşr. F. Codera), Madrid 1887-89, II, 645; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 229-230; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-lugavüyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1986, s. 187; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 72; XXII, 334; a.m.lf., *el-İber*, IV, 100; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 323; İbnü'l-Hatîb, *Ravzatü't-ta'rif* (nşr. M. İbrâhîm el-Kettânî), Beyrut 1970, II, 584, 637; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 58, 110; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 13; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, V, 270; Süyûtî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (nşr. A. Moursing), Leiden 1839, s. 20; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Lecne), I, 306; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 111-112, 537; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 91; Ahmed Bâbâ et-Tinbuktî, *Neylül-ibtibâc*, Trabluş 1408/1989, s. 238; *Keşfü'z-zunûn*, I, 69-70; II, 1031-1032; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 113; Makbilî, *el-'Alemü's-şâmih fi İşâri'l-hak'ale'l-âbâ' ve'l-meşâyih*, Beyrut 1405/1985, s. 324; Zebidî, *İkd, İSAm Ktp.*, nr. 11496, s. 82; Selâvî, *el-İstikşâ*, II, 76; İbnü'l-Muvakkit, *es-Sa'âdetü'l-ebediyye fi't-ta'rif bi'l-hâzretü'l-Merrâküşüyye*, Fas 1918, I, 106; Brockelmann, *GAL*, I, 559; *Suppl.*, I, 775-776; *Hediyetü'l-'ârifân*, I, 570; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, II, 69; Süleyman Ateş, *İşâri Tefsir Okulu*, Ankara 1974, s. 130, 320; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 282; I. Goldziher, "İbn Barrağân", *ZDMG*, LXVIII (1914), s. 544-546; P. Nwyia, "Note sur quelques fragments inédits de la correspondance d'Ibn al-Arif avec Ibn Barrağân", *Hesperis*, XLVIII, Paris 1956, s. 217-221; A. Faure, "İbn Barrağân", *IEP* (İng.), III, 732; Muhammed Züneybir, "Berrecân (İbn)", *Ma'leme-tü'l-Mağrib*, Rabat 1411/1991, VI, 1158-1160; Şevkî Ali Ömer, "İbn Berrecân", *Mevsû'atü'l-hâzretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 164-170; "İbn Berrecân", *DMBİ*, III, 97-98.

OSMAN KARADENİZ

İBN BERRÎ

(ابن بيري)

Ebû Muhammed Abdullah b. Berrî b. Abdilcebbar b. Berrî el-Makdisî el-Misrî (ö. 582/1187)

Lugat ve nahiv âlimi.

5 Receb 499 (13 Mart 1106) tarihinde Kahire'de doğdu. Aslen Kudüslü olduğu için Makdisî, Mısır'da doğup büyüdüğü için Misrî, temayüz ettiği ilmi sahalar dolayısıyla da Lugavî ve Nahvî nisbeleriyle anılır. İbn Berrî küçük yaşta Kur'an'ı ezberledi. Ailenin adını yaşatacak büyük bir âlim olmasını isteyen babası gördüğü bir rüya üzerine (Safedî, XVII, 83-84) onu nahiv tahsiline yönlendirdi. Mısır ve Suriye (Dimaşk) ulemâsı ile Endülüs'ten Mısır'a göç eden âlimlerden başta lugat ve nahiv olmak üzere edebiyat, şiir, ahbâr, hadis, tefsir ve fıkıh okuyan İbn Berrî, Dîvân-ı

İnşâ'da görev yapabilecek seviyede ilmi ve edebî kültüre sahip oldu. İbnü'l-Kattâ' es-Sikilî ve Muhammed b. Abdülmelik eş-Şenterîni'den nahiv, lugat ve edebiyat öğrenimi gördü. *et-Tenbih ve'l-izâh* adlı eserinde İbnü'l-Kattâ'nın etkisi açıkça görülür. Nahiv, lugat ve edebiyat âlimi Muhammed b. Berekât es-Saidî ile nahiv ve edebiyat âlimi Abdülcebbar b. Muhammed el-Meâfirî de hocaları arasında yer alır. Ebû Sâdık el-Medîni, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed er-Râzî, Ali b. Abdurrahman el-Hadramî, İbnü'l-Mufaddal el-Makdisî gibi âlimlerden hadis dinleyen İbn Berrî (İbn Hallikân, III, 108; Zehebî, s. 140), ayrıca kitapçı olan babasının dükkânından aldığı kitapları okuyarak kendini yetiştirdi. Hocası Muhammed b. Berekât es-Saidî'nin ölümü üzerine yirmi bir yaşlarında iken Dîvân-ı İnşâ'ya başkâtip ve "mutasaffih" olarak tayin edildi. Burada diğer kâtipler tarafından hazırlanan her türlü resmî yazı ve mektuptaki yazım hatalarını düzelten İbn Berrî'nin (İbn Hallikân, III, 108; İbnü'l-Kıftî, II, 110-111) bu görevinin ne kadar sürdüğü konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. Bir süre Kahire'de Amr b. Âs Camii'nde lugat, nahiv, kıraat ve hadis dersleri veren, Fustat'taki el-Câmiu'l-atîk'te hadis hocalığı da yapan İbn Berrî 27 Şevval 582 (10 Ocak 1187) tarihinde Kahire'de vefat etti.

İbn Berrî özellikle lugat ve nahiv sahalarında, hataların tesbit ve tashihinde yoğunlaşan eleştiri ağırlıklı hâşiye, ta'lik ve şerhler kaleme almıştır. Şerh ve hâşiye ile tenkidi birleştirmek onun üslûbunun temel özelliğidir. Nahiv alanında Sibeveyhi'ye özel sevgisi ve Basra mektebine temayülü bulunmakla birlikte kendine has görüşleri de mevcuttur. Eleştirilerinde gerçek bir âlime yakışır tarzda nazik davranmış, kendisinden önceki âlimlere saygıda kusur etmemiştir. Onun edep, terbiye ve tevazuuna hayran olan *Tâcü'l-'arûs* müellifi Zebidî, Firûzâbâdî'nin Cevherî'nin *eş-Sıhâh*'ini eleştirirken kullandığı, "Cevherî hata etti" ifadesindeki kabalığa dikkat çekerek İbn Berrî'nin Cevherî'nin hatalarını açıklarken kullandığı, "Durum zikredildiği gibi değildir" sözündeki nezaketi övmektedir.

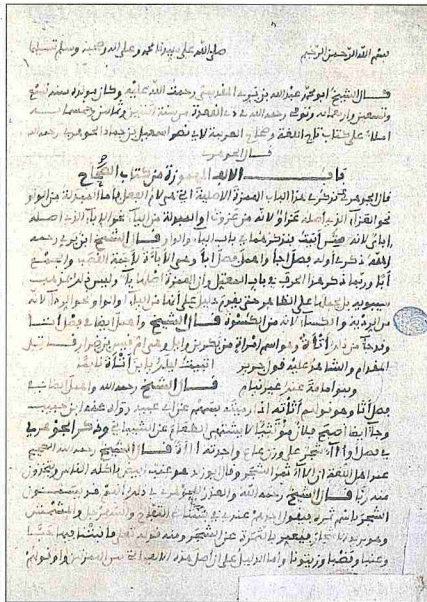
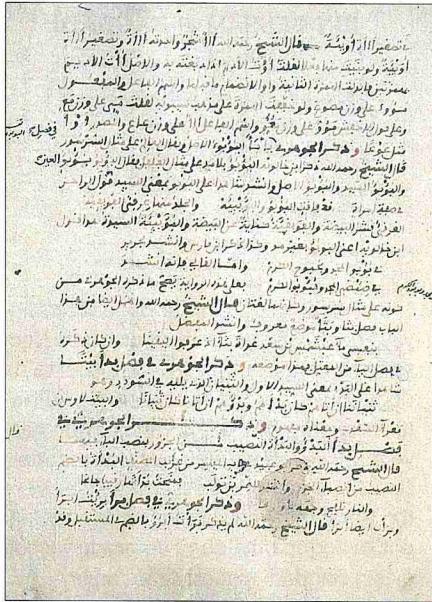
İbn Berrî'nin en ünlü öğrencisi nahiv âlimi İsa b. Abdülaziz el-Cezûlî'dir. Cezûlî'nin *el-Kânûn (el-Mukaddimetü'l-Cezûliyye)* adıyla tanınan nahiv muhtasarı İbn Berrî'nin derslerinde tuttuğu notlardan meydana gelmiştir (İbn Hallikân, III, 108). Cezûlî'nin öğrencisi İbn Mu'tî'de İbn Berrî'nin tesiri görülür. Kıraat ve nahiv âlimi

Ebû Tâhir İsmâil b. Zâfir el-Ukayfî, Ebû'l-Hüseyn (Seltü'l-Fîl) en-Nahvî, nahiv, lugat ve edebiyat âlimi Süleyman b. Benîn b. Halef ed-Dakikî, hadis hâfızı Abdülganî el-Cemâilî, nahiv âlimi Abdülmün'im b. Sâlih et-Teymî, nahiv âlimi Mühezzebüddin Mühelleb b. Hasan el-Mühellebî, muhad-dis Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. Kudâme, fıkıh ve hadis âlimi İbn Şâs da İbn Berrî'nin seçkin öğrencileri arasında yer alır. Selâhaddîn-i Eyyübî, el-Melikü'l-Kâmil ve el-Melikü'l-Aziz İmâdüddin gibi Eyyübî melik ve emîrlerinin birçoğu ve Mısır'ın ileri gelen devlet ricâlî onun ders halkalarına katılmış ve aralarından kendisinden icâzet alanlar da olmuştur (İbnü'l-Kıftî, II, 110; İbn Tağrıberdî, VI, 127, 227-228). İbn Hallikân da Mısır'da İbn Berrî'nin öğrencilerinden okuyup icâzet aldığı kaydeder (*Vefeyâtü'l-a'yân*, III, 109).

Eserlerinden keskin bir zekâyâ sahip titiz bir araştırmacı olduğu anlaşılan İbn Berrî'nin son derece saf ve temiz kalpli olması gafil ve dalgın olduğuna dair bir hikâyenin (Yâkût, XII, 56-57; İbnü'l-İmâd, VI, 449) uydurulmasına yol açmış olmalıdır. Eserlerinde dalgınlık izi göremeyenler bu hikâyeyi günlük hayatında dalgın olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Dîvân-ı İnşâ gibi son derece dikkat isteyen bir görevde bulunması, derslerini melik ve emîrlerin ilgiyle takip etmiş olması ve eserlerinde gaflet ve dalgınlık izi bulunmaması bu fikranın uydurma olduğunu göstermektedir.

Eserleri. 1. *et-Tenbih ve'l-izâh (ifşâh) 'ammâ vaq'da (mine'l-vehm) fi (Kitâbi)'ş-Şihâh*. Cevherî'nin *eş-Şihâh*'i üzerine kaleme alınmış en mükemmel hâşiye ve eleştiridir. İbn Berrî, 576'da (1180) yazmaya başladığı eserde *eş-Şihâh*'taki eksik kelimeleri tamamlamış, nahiv ve sarfla ilgili bilgileri değerlendirmiş, kökü yanlış veya ihtilâflı kelimelerin köklerini tesbit etmiş, anlam ve yorum hatalarını düzeltilmiş, örnek eksikliğini gidermiştir. Eser *Lisânü'l-'Arab*'ın beş temel kaynağından biri olup özeti *Emâlî İbn Berrî* adıyla *Lisânü'l-'Arab*'da nakledilmiştir. İbnü'l-Kıftî, İbn Berrî'nin *eş-Şihâh* üzerine düştüğü notların başkaları tarafından düzenlenerek buna *et-Tenbih ve'l-izâh* adının verildiğini kaydeder (*İnbâhü'r-ruvât*, II, 110). Safedî ise eserin ilk iki cildini İbn Berrî'nin yazdığını, onun vefatı üzerine Abdullah b. Muhammed el-Endelüsî tarafından tamamlandığını ve toplam sekiz cilt olduğunu söyler (*el-Vâfi*, XVII, 82). Diğer bir rivayete göre de İbn Berrî, eserini hocası İbnü'l-Kattâ'nın yazmaya başla-

İbn Berrî'nin *et-Tenbih ve'l-izâh* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5234)

diği hâşiyeye üzerine kurmuştur (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1072). Ancak eserdeki üslûp birliği bu rivayetin doğru olmadığını göstermektedir. İbnü'l-Kattâ'nın da *eş-Şihâh* üzerine bir hâşiyesi bulunması böyle bir karışıklığa yol açmış olabilir. Ayrıca *Lisânü'l-'Arab*'da eserden yapılan nakillerin son maddelere kadar gelmiş olması eserin tamamının İbn Berrî tarafından yazıldığını ortaya koymaktadır. *et-Tenbih ve'l-izâh*'ın Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 5234) tam bir nüshasının bulunduğu (Şeşen, I, 40), Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde ise (nr. 214 veya 6813) üçüncü cüzünün mevcut olduğu (Sezgin, I, 29) şeklindeki tesbitler de bu durumu teyit etmektedir. Öte yandan Kâtib Çelebi *et-Tenbih* ile *el-İzâh*'ı iki ayrı eser olarak gösterir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 214; II, 1072). *el-İzâh*'ın İbn Berrî'ye ait olması, *et-Tenbih*'in İbnü'l-Kattâ', İbn Berrî ve Bestî'nin hâşiyelerinden meydana gelmiş olması da mümkündür. Eserin "vkş" maddesine kadar olan iki cildi yayımlanmıştır (I, nşr. Mustafa Hicâzî, Kahire 1980; II, nşr. Abdülâlîm et-Tahâvî, Kahire 1981). **2. Fevâ'id mülteka'ta muhtâre min Kitâbi Havâşî's-Şihâh.** Önceki eserden yapılmış seçmeler olup yirmi üç varaklık bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fâzil Ahmed Paşa, nr. 1521). **3. Hâşiyeye (Havâsin) 'alâ Dürretü'l-gavvâs.** Harîrî'nin, âlimlerle edip ve yazarların dil hata-

larına dair *Dürretü'l-gavvâs fi evhâmi'l-havâs* adlı eserine hâşiyeye olarak yazılmıştır. Eseri Ahmed Tahâ Hasânin Sultân, İbn Zafer'in hâşiyesiyle birlikte *Havâşî İbn Berrî ve'bn Zafer 'alâ Dürretü'l-gavvâs fi evhâmi'l-havâs li'l-Harîrî* (Kahire 1411/1990), Abdülhafız Fergaî Ali el-Karanî de asıl *Dürretü'l-gavvâs*'in metniyle birlikte *Dürretü'l-gavvâs ve şerhu'ha ve havâşihâ ve tekmiletühâ* adıyla neşretmişlerdir (Beyrut 1417/1996). **4. Hâşiyeye 'ale'l-Mu'arreb li'bni'l-Cevâlikî.** İbnü'l-Cevâlikî diye de anılan Mevhûb el-Cevâlikî'nin Arapça'ya başka dillerden girmiş (muarreb) kelimelere dair eserine yapılmış bir hâşiyedir. Eleştiri ağırlıklı olan eserde ilgili kelimeler alfabetik olarak dizilmiş, kök, iştikak ve anlam hataları düzeltilmiş, eksik olan muarreb kelimeler tamamlanmıştır. Eser Arapçalaştırma, yabancı kelimeleri Arapça kalıplara uydurma usulüne dair bir ır ukadîme ile başladığından *Fi't-Ta'îd v'l-Mu'arreb* adıyla yayımlanmıştır (nşr. İbrâhîm es-Sâmerî, Beyrut 1405/1985). Hâtîm Zâhî ed-Dâmin, *Mülâhazât 'alâ Kitâbi Hâşiyeti İbn Berrî 'alâ Kitâbi'l-Mu'arreb* adıyla eseri değerlendiren o çalma yapmıştır (Küveyt 1986). **5. Hâşiyeye 'alâ Tekmiletü'l-gavvâs.** *Ta'kibâtü İbn Berrî* adıyla da anılan eser (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 492), Harîrî'nin *Dürretü'l-gavvâs*'ına Cevâlikî tarafından yazılan tekmiilenin hâ-

şiyesidir. Çeşitli yazmalarda *et-Tekmile (fîmâ yelhamû fihi'l-'âmme)*, *Tekmile ve zeyl ('alâ Dürretü'l-gavvâs)*, (*Tekmiletü'l-İşlâhü mâ tağletü fihi'l-'âmme*, *Haşa'u'l-'avâm* adlarıyla anılan eser (Brockelmann, *GAL*, I, 332; *Suppl.*, I, 488, 492), halkın yaptığı dil yanlışlarına dair olup âlimlerin dil hatalarıyla ilgili *Dürretü'l-gavvâs*'in zeylidir. *Tekmile*'deki hataların tashihi, eksiklerin tamamlanması ile eserin tenkidinde yoğunlaşan İbn Berrî'nin hâşiyesi, İzzeddin et-Tenûhî tarafından *Havâşî 'alâ Tekmiletü'l-İşlâhü mâ tağletü fihi'l-'âmme* adıyla yayımlanmıştır (Dımaşk 1355/1936). **6. el-Lübâb fi'r-red 'alâ İbni'l-Haşşâb.** İbnü'l-Haşşâb'ın Harîrî'nin *el-Makâmât*'ı üzerine yazdığı eleştiriye reddiyedir. Bu eleştiri ve karşı eleştiri yazma nüshalarda değişik adlarla ve birlikte geçmektedir (a.g.e., I, 493-494). İbnü'l-Haşşâb'ın reddiyesi müstakil olarak yayımlanmış (Kahire 1326), daha sonra her iki reddiye birlikte (İstanbul 1328/1910) *el-Makâmât*'ın zeyli olarak (Kahire 1329) ve *Şerhu Makâmâti Harîri*'inde (Beyrut 1388/1968) basılmıştır. Ayrıca Hâkim Mâlik, İbn Berrî'nin reddiyesini doktora çalışması olarak tahkik edip neşretmiştir (Bağdad 1981). Eserin, İbnü'l-Haşşâb tarafından yazılan *Dürretü'l-gavvâs (li'l-Harîri)* adlı reddiye cevap olduğuna dair bilgi ise yanlıştır (krş. Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 34). Abdülâtîf el-Bağdâdî, İbnü'l-Haşşâb ve İbn Berrî'nin reddiyelerini değerlendiren *el-İntişâf beyne İbn Berrî ve İbni'l-Haşşâb fi kelâmihimâ 'ale'l-Makâmât (el-Hâşiyetü'l-La'ife)* adıyla bir eser yazmıştır. **7. Gala'ü (Aglâtü)'d-đu-'afâ' mine'l-fukahâ' (min ehli'l-fikh).** Fukaha tarafından yanlış olarak kullanılan 100 kadar kelimeyle ilgili olan eser ilk defa Ch. C. Torrey tarafından *Orientalische Studien*'de (Th. Nöldeke gewidmet I [1906], s. 211-224) yayımlanmış, daha sonra Nâsir b. Sa'd er-Reşîd (*Mecelletü'l-Bağşi'l-ilmî ve't-türâsi'l-İslâmî*, III [Mekke 1980], s. 353-365), Hâtîm Sâlih ed-Dâmin (*MMİr.*, XXXVI/3 [Bağdad 1965], s. 168-206) ve İyâd Mustafa Derviş (*'Âlemü'l-kütüb*, XIII/1 [Riyad 1412]) tarafından neşredilmiştir. Eser ayrıca *Erba'atü'l-kütüb fi't-ta'şihî'l-luğavî* içinde de yayımlanmıştır (Beyrut 1407/1987, s. 96-142). **8. Cevâbü'l-mesâ'ili'l-'aşr el-müt'ibe li (ile)'l-haşr.** Melikü'n-nühât lakabıyla tanınan Ebû Nizâr Hasan b. Sâfi el-Bağdâdî'nin bazı âyet, hadis, şiiir ve sözlerdeki gramer ve ırab meselelerinde eski nahiv âlimlerine, özellikle Sîbeveyhi'ye muhalefet ettiği on meseleye İbn Berrî tarafından

verilmiş cevaplardan oluşur. Alemüddin es-Sehâvî *Sıfırü's-sa'âde*'sinde (II, 779-846) on meseleyi ve cevaplarını, cevap verenin adını belirtmeden zikretmiş, Süyûtî ise bu eserden yaptığı nakilde cevap verenin İbn Berrî olduğunu açıklamıştır (*el-Eşbâh*, III, 381-386). Bu on meseleyi ve cevaplarını *Tezkiretü'n-nühâ'*'nda kısmen nakleden (s. 164-171, 596-599) Ebû Hayyân el-Endelüsî cevap sahibinin Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cebbâb el-Celîs (ö. 648/1250) olduğunu söylemiştir. İbn Berrî'nin öğrencisi olan bu zatın muhtemelen eserini râvisi olması Ebû Hayyân'ı yanıltmış olmalıdır. Eser Muhammed Ahmed ed-Dâîl tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1418/1997). 9. *Şerhu şevâhidi'l-İzâh*. Konulara göre düzenlenen eser, Ebû Ali el-Fârisî'nin Arap gramerine dair *el-İzâh* ile *et-Tekmile* adlı eserlerinde geçen şiir örneklerinin şerhi olup İyâd Mustafa Dervîş tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1985). 10. *Mesâ'il menşûre fi't-tefsîr ve'l-'Arabîyye ve'l-me'ânî*. Bazı âyet ve şiirlerdeki anlam ve gramer meselelerinin izahına dair olan eseri Hâtim Sâlih ed-Dâmin neşretmiştir (*MMİr*, XLI/1 [Bağdad 1990], s. 1-36). 11. *el-Emsâlü'l-'Arabîyye* (Dımaşk 1988). 12. *en-Naşıha fi'l-ed'îyeyti's-şahîha*. Hz. Peygamber'den nakledilen dua niteliğindeki sahih hadisleri top-layan bir kitaptır (Beyrut 1985).

Muhammed Ahmed ed-Dâîl, İbn Berrî'nin *Risâle fi "lev" li'l-imtinâc*, *Faşlun fi şurûti'l-hâl ve aḥkâmihâ ve aḳsâmi-hâ*, *Mesâ'il sü'ile 'anhâ* adlı risâlelerini tahkik ettiğini, ancak henüz neşredemediğini söyler (*Cevâbü'l-mesâ'ili'l-'aşr*, neşredenin giriş, s. 29-30). Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir mecmuada (Şehid Ali Paşa, nr. 2740), İbn Berrî'nin çeşitli gramer meseleleriyle bazı müşkil âyetlerin nahiv ve i'rab bakımından açıklanmasına dair birkaç risâlesi yer almaktadır. Bu risâlelerin bir kısmı Sehâvî'nin *Sıfırü's-sa'âde*'siyle (II, 747-752) Süyûtî'nin *el-Eşbâh*'ında da (IV, 217-227) nakledilmiştir. Müellifin ayrıca *Tâcü'l-'arûs*'ta kendisinden nakillerin yer aldığı *el-Furûḳ* ile *el-İhtiyâr (el-İhbâr) fi'ḥtilâfi e'immeti'l-emşâr (İzâhu'l-meknûn*, I, 49; *Hediyyetü'l-'arîfîn*, I, 457), *Şerhu Edebi'l-kâtib (li'bn Kuteybe)* ve *Hâşiye 'ale'l-Mü'telif ve'l-muḥtelef (li'l-'Âmidî)* adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir.

Hartwig Derenbourg ile Carl Brockelmann, Muhammed İbnü's-Sakkât'a (VI./XII. yüzyıl) ait *İhtişârü'l-'arûz (el-Ġumûz min mesâ'ili'l-'arûz)* adlı eser üzerine yazılmış şerhi İbn Berrî'ye nisbet etmişler-

se de bu şerh İbn Berrî er-Ribâtî et-Tâzî'ye (ö. 730/1330) aittir (krş. İbnü'd-Demâmînî, s. 231). Yine kendisinden iki beyit dışında (İbn Tağrıberdî, VI, 104) şiir nakle-dilmediği halde *Lisânü'l-'Arab*'da "hâl" ve "hâl" kelimelerinin çeşitli anlamlarını açıklayan iki didaktik kasidenin İbn Berrî'ye izâfe edilmesi de yanlış olmalıdır. Ni-tekim Ebû Hilâl el-Askerî "hâl" ile ilgili ka-sideyi Sa'leb'e nisbet etmiştir (*Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, s. 475-476).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Berrî, *Ġalaṭü'd-ḳu'afâ' mine'l-fuḳahâ'* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Erba'atü kütüb fi't-taşḥiḥi'l-luḡavî* içinde), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. 100-110; a.mlf., *Cevâbü'l-mesâ'ili'l-'aşr* (nşr. M. Ahmed ed-Dâîl), Dımaşk 1418/1997, neşredenin girişi, s. 11-14; *Ḥavâşî İbn Berrî ve İbn Zafer 'alâ Dürreti'l-ḡavvâş fi euhâmî'l-havâş li'l-Ḥarîrî* (nşr. Ahmed Tâhâ Hasânîn Sultân), Kahire 1411/1990, neşredenin girişi, s. 8-17, 31-64; *Lisânü'l-'Arab*, "ḥvl", "ḥyl" md.leri; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'an* (nşr. Fuat Sezgin), Kahire 1374/1955; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* (nşr. Müfid Kume-yha), Beyrut 1404/1984, s. 475-476; Yâ-kût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XII, 56-57; İbnü'l-Krif-tî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 110-111; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, III, 108-109; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *Tez-kiretü'n-nühâ't* (nşr. Affî Abdurrahman), Beyrut 1986, s. 164-171, 596-599; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 581-590*, s. 138-140; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi te-râcimi'n-nühâ't ve'l-luḡavîyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1986, s. 161; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 80-84; İbnü'd-Demâmînî, *el-'Uyûnü'l-gâmîze* (nşr. Hassânî Hasan Abdullah), Kahire 1415/1994, s. 231; İbn Tağrıberdî, *en-Nücû-mü'z-zâhire*, VI, 103-104, 127, 227-228; Sehâvî, *Sıfırü's-sa'âde* (nşr. M. Ahmed ed-Dâîl), Dımaşk 1403/1983, II, 747-752, 779-846; Süyûtî, *el-Eş-bâh ve'n-nezâ'ir fi'n-naḥv* (nşr. Abdülilâh Neb-hân v.dğr.), Dımaşk 1985, III, 381-386; IV, 217-227; a.mlf., *Buḡyetü'l-bu'ât*, II, 34; *Keşfü'z-zu-nûn*, I, 214; II, 1072; İbnü'l-İmâd, *Şezerât (Ar-nâût)*, VI, 449-450; *İzâhu'l-meknûn*, I, 49; *Hediyyetü'l-'arîfîn*, I, 457; Brockelmann, *GAL*, I, 134, 332; *Suppl.*, I, 488, 492-494, 529; Sezgin, *GAS*, I, 29; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maḥtû-tâti'l-'Arabîyye*, Beyrut 1975, I, 40; Hakîm Mâlik, *İbn Berrî ve cühüdühü'l-luḡavîyye*, Bağdad 1981; Ahmed Abdülgafûr Attâr, *Muḳaddime-tü's-Şihâh*, Beyrut 1404/1984, s. 161-162; İyâd Mustafa Dervîş, *İbn Berrî ve cühüdühü fi'n-naḥv ve'l-luḡa ve't-taṣrif*, Kahire 1405/1985; Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *Mülâhazât 'alâ Kitâbi Ḥâşiyyeti İbn Berrî 'alâ Kitâbi'l-Mu'arreb*, Kü-veyt 1986; Kannevcî, *el-Bülgâ fi uşûli'l-luḡa*, Beyrut 1408/1988, s. 400; Abdül'âl Sâlim Mek-rem, *el-Medresetü'n-naḥvîyye*, Küveyt 1410/1990, s. 47-52; a.mlf., "İbn Berrî el-Mısrî", *ME*, XL/5 (1968), s. 376-381; Ahmed Muhtar Ömer, "Kitâbü't-Tenbîh ...", *MMMA*, XXVI/1 (1982), s. 395-405; M. Ben. Cheneb, "İbn Barri", *El* (Fr.), II, 390; H. Fleisch, "İbn Barri", *El* (Fr.), III, 755-756.

İSMÂİL DURMUŞ

İBN BESSÂM el-BAĞDÂDÎ

(ابن بَسَام البغدادي)

Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed
b. Nasr b. Mansûr
b. Bessâm el-Bağdâdî
(ö. 302/914 [?])

Siyasî hicivleriyle tanınan
şair ve edip.

230 (845) yılı civarında Bağdat'ta dün-yaya geldi. Bağdat ile Vâsıt arasında Neh-royan yakınında bir köy olan Albertâ'da doğduğu da rivayet edilir. Zengin, kültürlü ve tanınmış bir aileye mensuptur. Aile-ye adını veren üçüncü kuşaktan dedesi Bessâm'a nisbetle Bessâmî nisbesi veya İbn Bessâm lakabıyla tanınır. Ayrıca Bağ-dat'ta doğup büyüdüğü ve orada yaşadığı için Bağdâdî nisbesiyle de anılır.

İbn Bessâm'ın babasının dedesi Mansûr ile kardeşi Hasan, Hârûnürreşîd dev-rinin itibarlı kimselerindendi (Cehşiyârî, s. 264-265). Halife Me'mûn'un nedimlerin-den olan (Zemahşerî, II, 440) dedesi Nasr, Mu'tasım-Billâh döneminde Dîvânü'l-hâ-tem, Dîvânü'n-nafakât ve Dîvânü'l-ezime-me'de görev yapmış başarılı ve nüfuzlu bir kâtipti (Yâkût, XIV, 140). Babası Mu-hammed de zengin ve itibarlı bir kimse idi. İbnü'r-Rûmî, hakkında yazdığı mersi-yede onu fazilet sahibi, cömert ve dindar bir kimse olduğunu söyleyerek över (Şe-rîfî, III, 226; *Dîvân*, s. 1961-1964), Buhtû-rî ise bir şiirinde ondan cimri bir kimse olarak söz eder. Annesi Ümâme (Ümey-me), Şîî Hamdûnî ailesinden fazilet sahibi bir kadındır. Anne tarafından dedesi Ham-dûn b. İsmâil ile oğulları Ahmed ve Mu-hammed, Mu'tasım-Billâh, Vâsiḳ-Billâh, Mütevekkil-Alellah, Mu'tazid-Billâh gibi bazı Abbâsî halifelerine nedimlik yapmış itibarlı kimselerdir.

Eserlerinden, Arap dili ve edebiyatı ile şiir ve ahbâra dair geniş bir kültürle sahip olduğu anlaşılan İbn Bessâm'ın öğrenim hayatı ve hocaları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak kaynaklarda, babası tarafından özel olarak tutulan Fazl b. Muhammed el-Yezîdî'den diğer kar-deşleriyle birlikte edebiyat ve şiir sanatı üzerine ders aldığı kaydedilmektedir. Ay-rıca *Aḥbâru 'Ömer b. Ebî Rebî'a* adlı eserinde Muhammed b. Habîb, Zübeyr b. Bekkâr, İbn Şebbe gibi ahbâr, ensâb âlim-leri ve şiir râvileriyle Mâlikî fakihî ve mu-haddis Hammâd b. İshâk'tan rivayette bulunması (Yâkût, XIV, 141) bu âlimlerden istifade ettiğini göstermektedir. Anne tarafından dedesi Hamdûn ile dayısı Ah-